

ТЕКСТУАЛЬНІ ТА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЧАСУ В МЕМУАРНИХ ТЕКСТАХ

У статті розглядаються питання часової стратифікації мемуарних текстів та інтертекстуальних властивостей категорії часу. Досліджуються інтертекстуальні властивості темпоральних маркерів, якими є часові форми дієслів, слова та вирази з темпоральною семантикою. Доводиться необхідність урахування авторської перспективи при дослідженні даної категорії. Підкреслюються семантичні та стилістичні особливості варіативності часових форм дієслова, уживання прямої мови і вкраплення зі щоденника в текстовій тканині мемуарів.

Time stratification problems of memoirs texts and intertextual peculiarities of the category of time are described in the article. Intertextual peculiarities of time markers which are expressed by tense forms of verbs, words and phrases of time meaning are also investigated. It is also stated that the author's perspective should be taken into consideration while analyzing this category. Semantic and stylistic peculiarities of variation of tense forms of the verb, the use of reported speech and insertions from diary into the memoirs text are highlighted.

В основі породження мемуарів лежить намагання людини зафіксувати час та події, що відбуваються в ньому. Точність, об'єктивність зафіксованого перебуває в прямій залежності від людських властивостей пам'яті.

Оскільки пам'ять не дозволяє об'єктивно точно, на кшталт фотографії, відтворювати епізоди минулого, значно зростає суб'єктивність спогадів, відбитих через призму індивідуальної свідомості. Суб'єктивована форма оповідання виявляється особливо рельєфно в такій неодмінній ознаці мемуарних текстів, як темпоральність.

Темпоральні характеристики тексту, динамічне варіювання часових планів завжди були в полі зору різних дослідників: філософів, істориків, літературознавців, мовознавців. Найбільш значущими в цьому напрямку слід вважати дослідження художнього часу (М.М. Бахтін) [1], часу автора та сюжетного часу (Д.С. Лихачов) [5, 6], просторово-часового континуума (І.Р. Гальперін) [4], функціонально-семантичного поля темпоральності (О.В. Бондарко) [2], хронографії, хронометрії та хронології (В.Г. Гак) [3], фізик-

ного і метафізичного часу (Н.К. Рябцева) [7] тощо.

На тлі такого різнобічного дослідження часу залишаються все ж недостатньо вирішеними питання часової стратифікації в мемуарних текстах та інтертекстуальних властивостей категорії часу. Розв'язанню саме цих питань присвячено нашу статтю.

Текстовий масив мемуарів зазвичай темпорально досить чітко локалізований, принаймні, в уяві автора часовий континуум його спогадів не порушується. До того ж, мемуарний час сприймається читачем як чітко улаштована система темпоральних відносин завдяки існуванню інших свідчень подій, що відбувалися в певний час. Дані локалізовані в часі події знаходять своє відображення в текстах хронік та спогадів і, взаємно перетинаючись, утворюють в місці їх "перетину" своєрідні темпоральні маркери як внутрішньотекстові так і міжтекстові. Існування подібних темпоральних маркерів різних авторів-мемуаристів доводить необхідність розгляду часу як інтертекстуальної категорії, що має вивчатися з урахуванням різних авторських перспектив.

Одним з прикладів подібних маркерів служить факт трагічної загибелі в автокатастрофі відомого французького письменника, філософа Альбера Камю на початку 1960 року. Про цю подію пише у своїх спогадах С. де Бовуар: *J'étais seule chez Sartre, un après-midi de janvier, quand le téléphone sonna : "Camus s'est tué tout à l'heure en auto", me dit Lanzmann. Il rentrait du Midi avec un ami, la voiture s'était fracassée contre un platane, et il était mort sur le coup.* Незважаючи на різницю, а інколи і протилежність політичних світоглядів, для Бовуар та її друзів смерть Камю стала шоком: *Je reposai l'écouteur, la gorge serrée, la bouche tremblante .... Je restai debout contre la fenêtre, regardant descendre la nuit sur Saint-Germain-des-Prés, incapable de me calmer comme de sombrer dans un vrai chagrin. Sartre fut ému, lui aussi, et toute la soirée avec Bost nous avons parlé de Camus. Avant de me coucher, j'ai avalé de la belladéne ; depuis la guérison de Sartre, je n'en usais plus, j'aurais dû m'endormir ; je ne fermai pas l'oeil. Je me suis levée, vêtue à la diable, et je suis partie marcher dans la nuit. ...* [9, 276-278]. У поданих і наступних уривках привертає до себе увагу варіювання часових розрядів, що темпорально стратифікують текстову тканину мемуарів, указують на час подій, їх тривалість і та послідовність: *un après-midi de janvier* (абсолютна хронографія) – *avant de me coucher* (відносна хронографія) – *depuis la guérison de Sartre* (відносна хронографія) – *hier* (абсолютна хронологія) – *avant-hier* (абсолютна хронологія) – *tout le jour* (абсолютна хронометрія) – *ce soir-là* (абсолютна хронографія) – *jusqu'à la mienne [la mort]* (відносна хронометрія). Однак темпоральна локалізація та безперервність текстового змісту порушується, коли авторка вдається до ахронічного текстового вкраплення: *Toujours quand meurt un homme, meurt un enfant, un adolescent, un jeune homme: chacun pleure celui qui lui a été cher.* Такі вкраплення, написані головним чином у теперішньому часі, стають своєрідними узагальненнями, часто викликаними емоціями, та служать афективними "підсилювачами" текстового змісту.

Інший автор-мемуарист Ж. Даніель також згадує про цю трагічну подію: *Au début de cette même année 1960, la mort de Camus m'atteignit à Tunis. Je ne l'avais pas revu depuis longtemps, ... Sartre fit d'ailleurs dans France-Observateur, sur la mort de Camus, l'un de ses articles les plus émouvants. ... Mais cette mort, à quarante-sept ans, après La Chute, et sur une route déserte, droite et sèche, donna quelques regrets à ceux qui avaient dit quand il avait eu le prix Nobel : " C'est bien fait ". ...* [12, 122]. Загибель Камю глибоко вразила Даніеля, оскільки саме Камю зіграв вирішальну роль у його становленні як журналіста та письменника, про що Даніель неодноразово писав: *Le jour où éclata la bombe d'Hiroshima, Camus fut le seul dans la presse française à*

protester. Son indépendance, son anticonformisme, sa solitude m'en imposèrent aussitôt. ... Camus devenait mon héros ... [12, 38]; *Entre Camus et moi s'établit une complicité que je pus croire par instants exclusive ... j'étais Français d'Algérie, j'étais jeune, et je l'admirais: c'étaient de sérieux atouts. Nous allions souvent danser. En me regardant, il disait que j'étais comme lui un voluptueux puritain. J'étais heureux d'avoir quelque chose en commun avec lui et je ne me préoccupais pas de savoir si c'était juste. C'était probablement juste. Il est vrai aussi que je le comprenais à demi-geste, que je devançais jusqu'à ses réflexes et que par un mot (sinon une onomatopée) je lui permettais de comprendre qu'il m'exprimait dès qu'il ouvrait la bouche* [12, 48-49]. Далі, як і Бовуар, Даніель створює текст ахронічного змісту з усіма притаманними йому властивостями: домінантним теперішнім часом викладення та певною узагальненістю змісту: *Il y a des êtres qui vous font vous demander si la vie a un sens et d'autres, comme lui, qui donnent un sens à la vie.* Після чого автор додає: *Mes rencontres avec lui étaient une fête; jamais un rite. ... Je ressemblais trop à Camus pour ne pas – malgré moi, bien sûr – chercher parfois à le fuir. Qui sait? Si je n'ai pas écrit certains livres que je croyais porter en moi, c'est peut-être parce qu'il les avait déjà écrits. ... Je ne m'y résignais nullement: je ne pouvais devenir un grand écrivain? Je serais donc un grand journaliste* [12, 49]. Про значущість особистості Камю та його роль у становленні Даніеля свідчать такі слова: *Je partis pour le Maroc avec l'impression que Camus emportait ma jeunesse dans sa tombe* [12, 122].

Дата загибелі А. Камю стала однією з точок перетину різних темпоральних перспектив як одного автора (Даніель повернеться до даної трагічної теми в своїй новій книзі "Avec Camus, Comment résister à l'air du temps" (Разом з Камю, як протистояти подиху часу) [11], так і інших авторів-мемуаристів.

Якщо проаналізувати темпоральну структуру мемуарного тексту, то виявиться, що до складу її часових розрядів входять часові форми дієслів, слова та звороти темпоральної семантики, які набувають властивостей маркерів.

Варіативність деяких часових форм викликана необхідністю відобразити певні семантико-стилістичні нюанси: *Nous entrâmes, et je vis – et aujourd'hui encore je me demande si je n'ai pas rêvé – oui, je vis Jean-Paul Sartre* [13, 29]. Серед типової для письмового мовлення часової форми Passé Simple уживання Présent de l'Indicatif свідчить про формування думки автора на момент мовлення, а Passé Composé – про актуальність минулої події – несподіваного знайомства з Сартром – для теперішнього автора. Інший приклад: *Le pompiste italien aurait eu beau jeu de ricaner. Le tourisme renaissait à peine...* [9, 28]. Часова форма Futur Antérieur dans le Passé виражає в даному випадку модальне значення –

можливість, імовірність. Наступний приклад характеризується одноманітністю часових форм: *Je me trouvais avec Sartre dans une ville du Sahara, assez indistincte, et nous la quittions à pied, au soir tombant, pour aller coucher dans une oasis qui portait un nom inconnu mais qui dans ma pensée était Ouargla. Sur une large route, couleur de sable, nous dépassions un homme et une femme, vêtus de déguisements bariolés, qui marchaient l'un derrière l'autre. Je leur demandais si nous étions bien sur la route de Ouargla: non, ce chemin était une impasse. Nous regagnions la ville que nous avions quittée, pour y dormir. Et je m'avisais soudain que je ne savais pas où nous étions. Touggourt? non. Je demandais à Sartre le Guide bleu: il me répondait d'un air un peu narquois qu'il l'avait expédié à Paris. Je me rendais compte qu'il ne s'intéressait pas du tout à ce voyage et je me sentais désespérée. Il parlait avec des gens que je ne connaissais pas et il disparaissait. J'errais dans la ville, pleine de touristes: personne ne savait son nom. Je découvrais qu'elle s'appelait Mersépolis mais où se situait-elle? Dans un casier je trouvais des cartes: c'étaient des cartes de France. Il y avait des flèches sur les murs et des noms mystérieux qui me semblaient turcs ou suédois. Je me mettais à pleurer. J'entrevois sous un ciel très bleu et un grand soleil des monuments magnifiques, tout rouges, de style africain et je pleurais. Pourquoi Sartre n'était-il pas avec moi? Soudain je me retrouvais avec lui en auto: d'aimables touristes nous promenaient. Mais je désirais les quitter et commencer le voyage projeté avec Sartre. Comme nous passions devant un hôtel, Sartre a dit qu'il avait faim et il est descendu de la voiture où... [10, 147-148].* Таке значне скупчення часових форм Imparfait de l'Indicatif (37 випадків на 19 речень) свідчить про стилістичне призначення цієї форми. Форма Imparfait de l'Indicatif (Imparfait "pittoresque"), що вживається для вираження миттєвої та одноразової дії, є досить виразним мовленнєвим прийомом. Описуючи один зі своїх снів, Бовуар вдається до цієї часової форми, щоб створити ефект стоп-кадру, на кшталт зйомки в кіно. Незважаючи на деяку узуальність зазначеного стилістичного засобу, у поданому уривку ефект уповільненої чи навіть зупиненої дії зберігається: ... ми обганяли чоловіка та жінку ... – ... я їх питала ... – ... ми доїжджали до міста ... – ... раптом я помічала ... – ... я питала Сартра ... – ... він мені відповідав ... – ... я блукала містом ... – я знаходила карти ... – ... я починала плакати ... – ... я мигцем бачила ... – ... я опинялася з ним в авто ... – ... люб'язні туристи нас проводжали ... – ... я бажала їх залишити .... Накопичення в наведеному прикладі низки стоп-кадрів, що змінюють один одного, викликає в читача стробоскопічне враження сакадичного руху часу.

Безліч темпоральних маркерів нейтрального типу серед слів темпоральної семантики: *maintenant, tôt, tard, toujours, jamais, bientôt,*

seconde, minute, heure, moment, futur, passé, présent тощо, потрапляючи до мовленнєвої ситуації, набувають певного модально-оціночного забарвлення. Найчастіше таке трапляється в текстах мемуарів, де автор звертається до прямої мови, щоденникових вкраплень чи описів особливо напружених ситуацій: – *Alors, lui lançait-il, affolé, il n'est toujours pas là?* [13, 46]; *Elle continuait à étudier dans l'espoir de devenir assistante sociale. "Une fille des paysans! vous n'y arriverez jamais", lui a dit avec dédain une monitrice* [10, 79]; *Le docteur n'est pas entré dans la chambre parce qu'il n'a pas voulu patauger dans l'ordure. "Jamais on n'a pas vu ça! ont dit les infirmiers. Ce n'est pas une femme, c'est du fumier."* [10, 104]; *Il devait y avoir l'an prochain à New York une grande exposition de ses oeuvres, et Lotar l'interrogea: irait-il? "L'an prochain? Ah! Si c'était demain", a-t-il murmuré. Il s'est repris: "Même demain, je n'irais pas à New York."* [10, 125]; *Et X. aujourd'hui m'explique que, si les socialistes ne votaient pas pour de Gaulle, ça serait la guerre civile* (цитата зі щоденника) [9, 163]. У всіх наведених прикладах темпоральних слів на передній план виходить не їх первісний зміст, а здобуте в кожному конкретному контексті афективно-модальне забарвлення: *Ніколи вам це не вдасться!; Навіть завтра я б не поїхав до Нью Йорка.; І сьогодні X. пояснює мені, що ...*

Відомо, що тексти мемуарної літератури густо насичені темпорально маркованими лексико-граматичними одиницями, які створюють у текстовій тканині ефект різнохарактерного руху: вперед / назад, швидкого / повільного (аж до тимчасової зупинки – стоп-кадр), об'єктивного / суб'єктивного: *Cette époque était riche en prodiges* (початок руху часу). *Ainsi aura-t-on* (проспективний рух: рух часу оповідання зупинений), *sans doute, quelque peine à croire la rencontre qui va suivre* (проспективний рух). *Les dieux m'en avaient fait* (ретроспективний рух) *la surprise au Cha-pelain, un charmant petit hôtel de Montparnasse, quelque temps plus tôt* (ретроспективний рух), *le soir même de mon arrivée* (одночасність з попередньою дією) *dans la capitale que je venais* (одночасність) *tout simplement conquérir.*

Un peintre de mes amis, qui s'était offert (ретроспективний рух) *à guider mes premiers pas dans Paris, m'avait réservé* (ретроспективний рух) *une chambre dans cet hôtel, et j'achevais* (одночасність з майбутньою дією) *de vider ma valise quand il passa* (час оповідання) *me prendre. ...*

Une leur malicieuse brillait dans ses yeux, et je le suivis (час оповідання), *intrigué. A "l'étage en dessous", il frappa à la porte d'une chambre. "Entrez!" lança* (час оповідання) *une voix impérieuse. Nous entrâmes* (час оповідання), *et je vis* (час оповідання) – *et aujourd'hui* (проспективний рух, вихід на момент мовлення) *encore je me demande* (момент мовлення, час оповідання)

зупинений) *si je n'ai pas rêvé* (ретроспективний рух, актуальний для теперішнього автора) – *oui, je vis* (час оповідання) *Jean-Paul Sartre. Il habitait* (одночасність) *lui aussi le petit hôtel Chapelain, comme un simple étudiant, alors qu'il était déjà illustre* (одночасність), *et sa chambre, tout enfumée des nuages de sa pipe, était* (одночасність) *sœur de la mienne.*

Sartre me serra (час оповідання) *la main comme si j'étais* (одночасність) *son voisin depuis six mois* (хронометрична протяжність дії), *et, moi, je le regardai* (час оповідання) *comme s'il était* (одночасність) *Socrate. D'ailleurs, durant une bonne heure* (хронометрична протяжність дії), *il nous parla* (час оповідання) *comme Socrate aimait* (одночасність) *parler à ses disciples, nous entretenant de mille choses avec une joyeuse et étourdissante agressivité.*

Comme nous ressortions (одночасність з майбутньою дією) *de sa chambre, mon ami, le peintre, me glissa* (час оповідання), *en me poussant le coude: ...*

Je devais retrouver Sartre à la terrasse du Café de Flore que j'avais commencé (ретроспективний рух) *à investir quelque temps après mon retour* (хронологічна послідовність подій) *d'Ouarzazate. Toujours flanqué de mon photographe, j'étais plus que jamais* (одночасність) *en chasse de mes chers scoops. ... Il allait faire* (проспективний рух) *du bruit dans Landerneau.*

Le 3 mai 1947 (абсолютне хронографічне датування), *à la une de Samedi-Soir, je révélai* (час оповідання) *l'existence des ... "existentialistes". C'était* (одночасність) *la première fois que ce mot saugrenu paraissait* (одночасність) *dans un journal. Il fit* (час оповідання) *bientôt le tour du monde. ...*

Toujours à la une de ce Samedi-Soir historique du 3 mai 1947 (абсолютне хронографічне датування), *une photo poignante illustre* (одночасність) *mon article. Elle représentait* (одночасність) *un couple d'existentialistes ...* [13, 29-30].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Художественная литература, 1975. – 502 с.
2. Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность. – Л.: Наука, 1990. – 264 с.
3. Гак В.Г. Пространство времени // Язык и время. Логический анализ языка. – М.: Индрик, 1997. – С. 122-131.
4. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
5. Лихачев Д.С. Время в произведениях фольклора // Русская литература. – 1962. – № 4. – С. 91-102.
6. Лихачев Д.С. Поэтика художественного времени // Лихачев Д.С. Поэтика древнерусской литературы. – М.: Наука, 1979. – С. 5-18.
7. Рябцева Н.К. Аксиологические модели времени // Язык и время. Логический анализ языка. – М.: Индрик, 1997. – С. 78-96.
8. Beauvoir S. de. La force des choses. I-er volume. – Paris: Editions Gallimard, 1963. – 384 p.
9. Beauvoir S. de. La force des choses II-e volume. – Paris: Editions Gallimard, 1963. – 512 p.
10. Beauvoir S. de. Tout compte fait. – Paris: Editions Gallimard, 1972. – 640 p.
11. Daniel J. Avec Camus, Comment résister à l'air du temps. – Paris: Editions Gallimard, NRF, 2006. – 157 p.
12. Daniel J. Le temps qui reste. – Paris: Editions Stock, 1973. – 320 p.
13. Robert J. Les stars de mes nuits. – Paris: Editions du Rocher, 1991. – 168 p.

Ma soeur et Lionel rentrèrent (час оповідання) *à Paris vers la fin de mai* (час оповідання). *Pendant toutes ces années* (хронометрична протяжність дії) *elle avait beaucoup travaillé* (ретроспективний рух). *Elle exposa* (час оповідання) *à la galerie Jeanne Castel des compositions inspirées de scènes qu'elle avait vues* (ретроспективний рух) *à l'hôpital de Lisbonne. Je revis* (час оповідання) *avec elle les collections du Louvre qui rouvrait* (одночасність) *ses portes. Sartre partit* (час оповідання) *pour la campagne avec sa mère, dont le mari était mort au cours de l'hiver* (ретроспективний рух). *Je décidai* (час оповідання) *de faire un tour à bicyclette; comme Vitold prenait* (одночасність) *ses vacances à ce moment-là* (одночасність), *nous roulâmes* (час оповідання) *pendant quelques jours* (хронометрична протяжність дії) *côte à côte, de Paris à Vichy ...*

Le 7 août (абсолютне хронографічне датування) – *je venais de rentrer* (ретроспективний рух) *à Paris – la bombe atomique tomba* (час оповідання) *sur Hirishima. ... Nous en discutâmes* (час оповідання) *longtemps* (хронометрична протяжність дії).

Nous passâmes un mois (хронометрична протяжність дії) *à La Pouèze; nous y étions* (одночасність) *quand la deuxième bombe fut lâchée* (час оповідання) ... [8, 57-58].

Таким чином, темпоральна структура мемуарних текстів являє собою досить складну багатоврівневу систему часових відносин, до того ж ускладнену суб'єктивними властивостями пам'яті мемуариста. Час в мемуарному тексті інтенсивно стратифікується, утворюючи при цьому своєрідні темпоральні шари, що перемешуються, зі своїми власними часовими характеристиками. Час виходить за межі одного мемуарного тексту і стає сполучною ланкою з іншими текстами, демонструючи свої інтертекстуальні властивості.